

iskola falain megjelenő vizuális gyakorlatokban. A kötetben szereplő, talán nem véletlenül utolsó tanulmány bizonyos értelemben átlépi a kötet címében megszabott fizikai határt: a két szerző, Mustapha Aabi és Lalla Asmae Karama Londonban élő kétnyelvű marokkói bevándorlók körében vizsgálja az általuk MCS-ként (migráns kódváltás) hivatkozott nyelvi jelenséget, ezzel pedig felvillantja egy inkluzívabb tudományos párbeszéd perspektíváját, ami nemcsak az Európában honos nyelveket teszi vizsgálatá tárgyává, hanem tudomást vesz az Európát jellemző soknyelvűség és többnyelvűség dimenzióinak állandóan változó természetéről.

Bár a kötet előszava az előadások választott nyelvét követve négy nagy szerkezeti egységre tesz ígéretet, a német nyelvű tanulmányok a kötet végső változatából kimaradtak. Mindez azért hagy némi hiányérzetet, mert a kötet alapjául szolgáló Trans-Linguistica konferenciasorozat helyszíne egy erdélyi város, és épp a térséget meghatározó többnyelvűség miatt válik fontossá az Erdélyben

honos anyanyelveken (román, magyar, német) való tudományos megszólalás lehetősége, ahogyan azt maguk a szerkesztők is kiemelik. Ugyanakkor miközben úgy tűnhet, hogy az angolul megírt szövegek egy szélesebb körű közönséget céloznak meg, az esetek többségében a vizsgált jelenségekben, nyelvi adatokban visszaköszön a lokális jelleg.

A *Soknyelvűség és többnyelvűség Európában* hasznos forrás lehet a tanulmányokban érintett diszciplínák iránt tudományos érdeklődést mutató szakembereknek, hiszen a szövegek elméleti és módszertani összetettsége egyértelmű, és valamennyi alkalmas a tudományos párbeszéd kezdeményezésére. Tágabb körben a kötet ajánlott olvasmány lehet mindazok számára, akik komplexebb képet kívánnak kapni a tanulmányokban körvonalazott soknyelvű térségek többnyelvűséghez kapcsolódó dilemmáiról és perspektíváiról.

Barabás Blanka

Sajtó, többnyelvűség és irodalom kapcsolata a 18–19. század fordulóján

Media and Literature in Multilingual Hungary 1770–1820,

Szerk. Dóbék Ágnes, Mészáros Gábor, Vaderna Gábor; reciti, Bp. 2019. 285 old.¹

A Reciti Kiadó harmadik konferenciakötete¹ a bevezető mellett tíz angol és hét német nyelvű tanulmányt tartalmaz, összesen tizenhét szerző tollából. A többségi magyar képviselő mellett horvát, illetve szlovák neveket is találunk a kutatók között. A kötet nem csupán kétnyelvűségével és különböző anyanyelvű szerzőivel törekszik a sokszínűsége, hanem szerzteágazó tematikájával is: míg egyes munkák egy-egy személyre, folyóírra vagy programra

koncentrálunk, addig mások egy téma, egy régió vagy egy szellemi irányzat jelenlétét vizsgálják a korabeli nyugat-magyarországi sajtóban. Szintén a kötet multikulturális jellegét erősíti az a szerkesztői döntés is, miszerint a helységneveket a kötet következetesen több nyelven tünteti fel. Jelen recenzióban a magyar olvasóközönségre való tekintettel mind a helységneveket, mind a tanulmányok, illetve folyóiratok címét lehetőség szerint magyar nyelven használom. Az egyes tanulmányokat tematikusan csoportosítva ismertetem, ezzel rávilágítva a közöttük levő összefüggésekre. Noha a szerkesztők részéről nincs hasonló rendezési elvre utaló jel, az

¹A kötet a 2018. április 25–27. között Győrött és Pannonhalmán megszervezett konferencián elhangzott tanulmányok szerkesztett változatát tartalmazza.

így létrejövő sorrend mégis többnyire megegyezik a kötetben találhatóval.

A tanulmánykötet bevezetőjében Vaderna Gábor a kutatócsoport hosszú távú céljait fogalmazza meg, amelyeknek egyik állomásaként tekint a jelen kiadványra. Emellett röviden felvázolja a kor politikai helyzetét, ezzel megkönnyítve a témában nem jártas olvasók dolgát az egyes kutatások hátterének megértésében.

Az első három tanulmány a terület publicisztikájának nyelvvel foglalkozik, egy a témát átfogóbban bemutató, valamint két konkrét (horvát és szlovák) esetet vizsgáló írás formájában.

Fried István az első évtizedek publicisztikájának többnyelvűségéről szóló tanulmányában amellet érvel, hogy ekkor még a multikulturális identitás valós alternatíva a kialakulóban levő nemzeti narratíva mellett. A különböző (szlovák, magyar) anyanyelv-népszerűsítési törekvések ekkor még nem egymás ellenében, hanem egymással párhuzamosan bontakoztak ki, a másik létjogosultságának kétségbevonása nélkül.

Suzana Coha tanulmányában a horvát nyelvtérleten megjelenő folyóiratokat vizsgálja kronologikus sorrendben a kezdetektől a nemzeti újjáéledés koráig. Az egyes periodikák megnevezése és rövid leírása mellett különös figyelmet fordít a háttérben meghúzódó társadalmi változásokra és azok hatásaira, elsősorban a publikálás nyelvének tekintetében.

Az első szlovák napilap az újságírás és a patriotizmus között című tanulmányában Eva Kowalská a *Presspůrské nowiny* nevet viselő lap sajátosságaival foglalkozik. Kiindulópontként megemlíti, hogy a 18. század közepén a nyelv elsősorban még nem a nemzeti identitás kérdéskörébe tartozik, hanem sokkal inkább gyakorlati kommunikációs probléma. A szerző a napilap és olvasóközönsége közötti oda-vissza hatást vizsgálja, különös tekintettel a patriotizmus kérdéskörére.

A tanulmányok egy következő csoportja társadalmi terek, szimbólumok, valamint földrajzi területek folyóiratbeli reprezentációjával foglalkozik. Céljuk az ábrázolásmódok leírása, valamint az emögött rejlő okok felkutatása.

Andrea Seidler tanulmányában a *Preßburger Zeitung*ban megjelenő udvari tudósításokat tematizálja. A folyóirat szerkezeti bemutatása után két konkrét példát vizsgál: II. József házasságkötését Mária Jozefával, valamint II. Lipót esküvőjét Mária Lujzával. A szerző különös hangsúlyt fektet a szövegből vett konkrét idézetek értelmezésére, az ábrázolás legfőbb jellemzőinek leírására, valamint a mögötte meghúzódó közéleti és politikai érdekek felismerésére.

Biró Annamária Erdély reprezentációját vizsgálja a nyugat-magyarországi sajtóban két merőben eltérő nézőpontot képviselő szerző, Johann Seivert, valamint Benkő József levelezése alapján. A tanulmány által az olvasó rálátást nyerhet arra, hogy milyen jelentőséggel bírt a levelezés nyelve, illetve hogy hogyan értelmezték át a jozefinista eszméket képviselő szerkesztők a közvetítőktől kapott lokálpatrióta hangvételű híradásokat.

A Mindenés Gyűjtemény cikkeire alapozva Vaderna Gábor az urbanitás lehetőségeit vizsgálja a 18–19. század fordulóján. A szerkesztő Péczeli József és a folyóirat megalapításának rövid bemutatása után a szerző két különböző politikai beszédmód – republikanizmus és politeness – városábrázolását, valamint azok összefonódását elemzi.

Granasztói Olga az emlékművek kultuszának kialakulását vizsgálja Kazinczy Ferenc a pesti *Hazai Tudósításokban* megjelent cikkei, valamint a *Pandecta* cím alatt fennmaradt jegyzetei alapján. A folyóirat indulásának körülményei, valamint programjának rövid bemutatása után a szerző az angoloké és a hozzájuk tartozó emlékművek hazai fogadtatását vizsgálja.

A kötet tanulmányainak közel egyharmada a kor egy-egy jeles személyiségének tevékenységére koncentrálna. Az egyéni pályák bemutatásán keresztül az olvasó közelebbi képet kaphat az elvont problémák mögött rejlő szerzők elképzeléseiről, valamint személyes motivációiról is.

Rát Mátyás *Magyar Hírmondó*beli szerkesztői munkásságán keresztül Lengyel Réka az újság mint médium szerepét vizsgálja a nemzeti nyelv, irodalom és tudomány fejlődésében. A szerző a folyóiratban

megjelenő cikkek típusainak és témáinak sokféleségén keresztül mutat rá arra, hogy milyen szerteágazó olvasói igényeket próbált kielégíteni a szerkesztő, valamint részletesen elemzi az irodalom- és nyelvtörténeti publikációk tartalmát.

Csörsz Rumen István az egyik első magyar bibliográfus, Sándor István irodalmi programját mutatja be, elsősorban az általa szerkesztett *Sokféle* című folyóirat fényében. Egyik célja visszahozni a köztudatba a szerinte méltatlanul elfeledett szerzőt. Az életrajz felvázolása mellett a *Sokféle* más korabeli folyóiratokhoz, például a *Mindenes Gyűjtemény*hez és a *Magyar Hirmondó*hoz fűződő viszonyát térképezi fel.

Hegedüs Béla tanulmányában Révai Miklós *Magyar Költeményes Gyűjtemény*ről szóló felhívásait vizsgálja. Célja egy konkrét példa által szemléltetni, hogy az irodalommal foglalkozó elméleti szövegek milyen jelentős szerepet töltek be a mai értelemben vett (szép)irodalom kialakulásának kezdeti szakaszában. Ennek érdekében bemutatja az egyes felhívások tartalmát, majd összeveti azokat a későbbi megvalósítással.

Döbör András a *Bécsi Magyar Kurír* 1789-ben megjelent lapszámai alapján a szerkesztő, Szacsavay Sándor politikai publicisztikáját vizsgálja. A tanulmány a jozefinista elvektől egyre távolodó szerző cenzúra megkerülésére tett próbálkozásait mutatja be, részletesen kitérve a túlvilági/eliziumi párbeszéd műfajára. Az elméleti felvezetés mellett szórakoztató példákat olvashatunk arról, hogy hogyan kritizálja Szacsavay a korabeli politikai helyzetet egy magyar veréb vagy Artois francia gróf kutyája nevében.

Balogh Piroska tanulmányában a magyar kritikai újságírás egyik első képviselője, Johann Ludwig Schedius munkásságát vizsgálja a *Literarischer Anzeiger* alapján. A német nyelvű folyóirat jól ábrázolja a kritika honosodásának kezdeti lépéseit, illetve kapcsolatait a német irodalommal. A szerző célja egyrészt feltérképezni a folyóirat lehetséges előképeit, másrészt megfogalmazni, hogy mit is jelentett a „kritikai” jelző a szerkesztő számára.

A tanulmányok negyedik, egyben utolsó nagy csoportja a századforduló kultúrafogyasztási (könyv-írási és -olvasási, színházi) szokásainak folyóiratbeli megjelenését vizsgálja. Ezek egy része konkrét

műfajok népszerűségére koncentrálnak, míg mások a nyugati minta szerepét kutatják a hazai könyvkultúra alakulásában.

Kiss Margit a szótárírás 18. századi állapotát, illetve az ezen a területen végbemenő paradigmaváltást mutatja be. A tanulmány azokat az 1781-től rendszeresen megjelenő cikkeket elemzi, amelyekben különböző szerzők egy magyar szótár elkészítését sürgetik, illetve előfizetőket keresnek erre a célra. A folyamat felvázolása Kresznerics Ferenc 1831-ben megjelent, mérföldkőnek számító szótárának bemutatásával ér véget.

A 18–19. század fordulóján ugrásszerűen megnövekedett a regénysorozatok népszerűsége. Béres Norbert ezen sorozatok (*Rózsa Szín Gyűjtemények, Téli és Nyári Könyvtár* stb.) reklámozási, publikálási és eladási stratégiáját vizsgálja. Megállapítása szerint érdekes módon fűződik egybe egy fiktív, ideologikus olvasóközönség megalkotása az eladás szempontjából fontos információk becsempészésével.

Czibula Katalin a színházkritika kezdeteit vizsgálja a nyugat-magyarországi német és magyar nyelvű sajtóban. A felhasznált szövegkorpusz körülhatárolása után három példát mutat be, ahol ugyan megjelenik egyfajta kritika, azonban valódi kezdetként mégis a *Preßburger Zeitung*ban 1774–1775 között *Theatral Neuigkeiten* címen megjelenő cikkekre tekint.

A következő tanulmányban Dóbék Ágnes az európai könyvkultúráról szóló cikkeket elemzi a nyugat-magyarországi sajtóban. A szerző konkrét példák felhasználásával amellel érvel, hogy a vizsgált periodikák mintaként tekintettek a külföldi olvasáskultúrára, amit többek között ezen cikkekkal igyekeztek itthon is népszerűsíteni.

A kötet zárótanulmánya témáját tekintve új kérdéskörben mozog. Bárány Zsófia az 1817–1841 között kibontakozó katolikus-protestáns egységtörekvéseket kutatja, elsősorban Veszprém megyére koncentrálna. A kérdés elméleti hátterének felvázolása mellett – például a nemzeti szellemi egység mint lehetséges közös nevező – a szerző bemutatja mindkét fél részéről a párbeszéd fontosabb szereplőit és eseményeit.

Összességében elmondható, hogy a kötet célja nem egy átfogó kép megalkotása a 18–19. század

fordulójának publicisztikájáról, hanem az egyes tanulmányok által rámutatni annak multikulturális és többnyelvű jellegére. Ennek érdekében bemutatja a kor jeles személyiségeit, folyóiratait, és szellemi irányzatait, valamint elemzi a nyomtatott sajtó mint újonnan megjelenő közeg szerepét. Ahogyan azt az egyes tanulmányok

is jelzik, a kutatások többsége további lehetőségeket rejt magában, így mind az egyes munkák, mind maga a teljes kötet továbbírható. A tanulmánykötet ingyenesen elérhető és letölthető a reciti honlapjáról.

Tasnádi István

Madárlesen Déry szövegeiben

Balázs Imre József: Üvegfej és homokóra. Déry Tibor korai műveiről. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár 2019. 156 old.

Balázs Imre József *Üvegfej és homokóra* című kötete, ahogy azt alcíme is jelzi, Déry Tibor korai műveinek részletes és pontos vizsgálatát tűzi ki célul. A korai szövegek nemcsak megírásuk idejét tekintve rokoníthatók egymással, hanem közös bennük az is, hogy a Déry-életművet tekintve mind periférikusnak számítanak, kevésbé vizsgáltak, mint a teljes életmű által körvonalazódott centrumon belüli szövegek. Így a szerző ezt a figyelemgyakorlatot azzal a kontextualizálási kísérlettel végzi, ami nem a későbbi Déry-szövegek egy kezdetleges, kiforratlan előképeként tekint a korai szövegeire, hanem valóban a szövegek minél precízebb vizsgálatát kísérli meg. Ennek a fókuszának motivációját rögtön a bevezetőben jelzi is: az a tendencia indokolja, hogy a kánonból kirekedt szövegek nemcsak önmagukért és saját vizsgálatlanságukért méltóak a figyelemre, hanem azért is, mert esetenként a kánon reflexiójaként is felfoghatók, a kanonikus viszonyokat tekintve is beszédesek és jelentesesek lehetnek, akár annak működési mechanizmusaira rámutatva.

Kötetének első nagyobb fejezetében Déry Erdélyben írt vagy Erdélyhez köthető önéletrajzi és fikciós jellegű szövegeit vizsgálja. A helyhez való viszonyát, az ott betöltött társadalmi státusát igyekszik ehhez felvázolni, majd azt, hogy az ideiglenesen valahol tartózkodás során miben más az érzékelés,

továbbá hogy ez a fajta kívülről (mintegy vendégként) szemlélés mit enged meg és tesz lehetővé a kimondásban.

Első körben Déry Tibor Galócáson töltött időszakának szövegeit szemlézi, melyekben úgy véli, hogy a problémafelvetések nem elsősorban a helyhez kötöttek, hanem a helynek a világrészékelés szempontjából van igazán nagy tétje és hangsúlyos szerepe.

A turistapozíció szűköségeit és lehetőségeit tekintve artikulálja azt a szemlélődési aspektust, amiben egyszerre van benne az érdeklődő kíváncsiság és a kuriózumot kereső idegen attitűdje, ez pedig egy markáns közöttiségre lokalizálja a szemlélőt. Olyan ambivalens megtapasztalás ez, ami úgy láttatja belülről a dolgokat, hogy ő maga valahogy mégis kívül marad, a dolgok nem funkcionalitásukban vagy hétköznapiaságukban vannak jelen, hanem másságukban, egzotikusságukban. Ennek a megfigyelő szemléletnek azonban a szerző bemutatja a másik oldalát is, amikor olyan Déry-szövegeket vizsgál, amelyekben a szöveg maga leplezi le a szűk perspektívát. A sztereotip nézőpont alkalmazásában ugyanis felsejlik az önreflexió, jelzi az érzékelt dolgok perspektívafüggetlenségét, saját pozíciójára tehát nem tekint kizárólagosként. Balázs Imre József ezt a megállapítását elsősorban a *Próba* című szövegre és annak főszereplőjére alapozza, aminek kapcsán